

I. EDITORIAL

SCURTE CONSIDERAȚII PRIVIND REGLEMENTAREA DE LEGE LATA A FAPTELOR JURIDICE LICITE CA IZVOR DE OBLIGAȚII ÎN NOUL COD CIVIL

Conf. univ. dr. Gabriel TIȚA-NICOLESCU

Lect. univ. dr. Marian DRILEA-MARGA, formator INM

Abstract

Unlike the former Civil Code, the current Civil Code lists expressly and accurately the sources of obligations. Thus, according to art. 1.165 NCC, called exactly The Sources of Obligations, the obligations stem from agreements, unilateral deeds, management of affairs (negotiorum gestio), unjust enrichment, undue payment, tort, as well as from any other deeds or facts stipulated by law as giving rise to obligations. Unlike our Civil Code, the Civil Code Québec (our main source of inspiration) sets contracts in the foreground, specifying that the sources of obligations are agreements and any other deeds or facts laid out by the law as giving rise to obligations (art. 1.372 par. 1 C.C.Q.).

Matters of law are instances of will made without the intention of generating legal effects, but such legal effects are caused by virtue of law; among them are lawful matters of law (negotiorum gestio, unjust enrichment, undue payment) and unlawful matters of law (leading to tort liability).

Even if the lawful matters of law are quite rare in practice as compared to unlawful matters of law (much more numerous in everyday life) and, obviously, as compared to contracts or law, we believe it is appropriate to elaborate on them, as they are regulated by the new Civil Code.

Keywords : *sources of obligations, matters of law, lawful matters of law, negotiorum gestio, undue payment, unjust enrichment.*

1. Gestiunea de afaceri

1.1. Noțiuni introductive. În legătură cu acest izvor de obligații, întrucât legea ne oferă o definiție a gestiunii de afaceri, o vom expune și noi pe aceasta. Astfel, potrivit art. 1.330 NCC, există gestiune de afaceri atunci când, fără să fie obligată, o

persoană, numită gerant, gestionează în mod *voluntar* și oportun afacerile altei persoane, numită gerat, care nu cunoaște existența gestiunii sau, cunoscând gestiunea, nu este în măsură să desemneze un mandatar ori să se îngrijească în alt fel de afacerile sale. Mai mult, legea precizează că nu există gestiune de afaceri, atunci când cel care administrează afacerile unei alte persoane acționează cu intenția de a o gratifica.

În fine, cu titlu de caracteristică de esență a instituției juridice despre care vorbim aici, mai reținem că geratul se poate împotrivi la efectuarea actelor de gestiune de către o altă persoană. Prin urmare, este la latitudinea sa dacă va accepta sau nu gestiunea intereselor sale de către un terț, desigur, dacă știe despre această împrejurare. Prin urmare, dacă titularul afacerii va decide că nu dorește acest lucru, gerantul care ignoră împotrivirea titularului este răspunzător pentru prejudiciile cauzate chiar și din cea mai ușoară culpă.

1.2. Obligațiile gerantului. Deși este, prin definiție, un fapt juridic, care nu presupune existența unui contract între gerant și gerat, gerantul are obligația să îl înștiințeze pe gerat despre gestiunea începută de îndată ce acest lucru este posibil.

Gestiunea de afaceri îl obligă pe gerant să continue gestiunea începută, până când o poate abandona fără riscul vreunei pierderi ori până când geratul, personal sau prin reprezentant, ori, după caz, moștenitorii acestuia, sunt în măsură să o preia. Chiar și moștenitorii gerantului sunt ținuți să continue afacerile începute de acesta din urmă, în aceleași condiții ca și gerantul, desigur, doar dacă acești moștenitori au cunoștință despre gestiune.

Gerantul este dator să se îngrijească de interesele geratului cu diligența pe care un bun proprietar o depune în administrarea bunurilor sale, adică trebuie să aibă grijă de bunurile care fac obiectul gestiunii, întocmai ca și cum aceste bunuri ar fi propriile sale bunuri. Când, însă, gestiunea a urmărit să îl apere pe gerat de o pagubă iminentă, gerantul nu răspunde decât pentru prejudiciile cauzate geratului cu intenție sau din culpă gravă.

La încetarea gestiunii, gerantul trebuie să dea socoteală geratului și să îi remită acestuia toate bunurile obținute cu ocazia gestiunii.

O problemă interesantă se pune în ceea ce privește actele încheiate de gerant în timpul și în executarea gestiunii. Regulile aplicabile sunt deosebite, după cum gerantul a acționat în nume propriu sau, dimpotrivă, a acționat în numele geratului. Astfel, gerantul care acționează în nume propriu (dar în interesul geratului) este ținut față de terții cu care a contractat, fără însă a limita dreptul oricărui dintre aceștia de a se regresa împotriva geratului. În schimb, atunci când acționează în numele geratului, în principiu, gerantul nu este ținut față de terții cu care a contractat.

1.3. Drepturile și obligațiile geratului. La rândul său, geratul va fi obligat, în virtutea legii, în legătură cu actele de gestiune efectuate de gerant, lucru firesc, de altfel, întrucât, în beneficiul exclusiv al geratului, au fost efectuate aceste acte.

Prima obligație se referă la rambursarea costurilor. Astfel, geratul trebuie să ramburseze gerantului cheltuielile necesare, precum și, în limita sporului de valoare, cheltuielile utile făcute de gerant, împreună cu dobânzile din ziua în care au fost efectuate. De asemenea, geratul trebuie să îl despăgubească pe gerant pentru prejudiciul pe care, fără culpa sa, gerantul l-a suferit din cauza gestiunii. De precizat că singura premisă pentru dreptul gerantului de a cere acoperirea cheltuielilor și plata despăgubirilor eventuale este ca, în speța concretă, să fie îndeplinite condițiile gestiunii de afaceri (despre care am vorbit mai sus), nefiind însă necesar ca rezultatul să fi fost atins.

Dacă însă gerantul a început sau a continuat o gestiune, cunoscând sau trebuind să cunoască împotrivirea titularului afacerii, el va putea cere de la gerat numai restituirea cheltuielilor necesare. În acest caz, instanța, la cererea titularului afacerii, poate acorda un termen pentru executarea obligației de restituire.

Iar, în ceea ce privește eventualele cheltuieli voluptuarii făcute de gerant, legea reglementează expres și noțiunea de gestiune inoportună. Astfel, actele și cheltuielile care, fără a fi necesare sau utile, au fost efectuate pe perioada gestiunii, îl obligă pe gerat la restituire numai în măsura în care i-au procurat vreun avantaj.

Cea de-a doua obligație se referă la opozabilitatea actelor juridice încheiate în timpul gestiunii. Geratul trebuie să execute obligațiile născute din actele necesare și utile care, în numele ori în beneficiul său, au fost încheiate de gerant. Caracterul necesar sau util al actelor și cheltuielilor se apreciază la momentul la care gerantul le-a făcut. În vederea garantării cheltuielilor necesare, gerantul are dreptul de a cere instanței, în urma unei expertize dispuse de aceasta cu procedura prevăzută de lege pentru ordonanța președințială, înscrierea în cartea funciară a unei ipoteци legale, în condițiile legii.

În fine, în privința actelor juridice încheiate de gerant, gestiunea ratificată produce, de la data când a fost începută, efectele unui mandat. Prin urmare, principiul de drept *ratihabitio mandato aequiparatur* este pe deplin aplicabil și în această materie, astfel că geratul va suporta sau, după caz, va beneficia de toate consecințele actelor juridice încheiate de gerant în scopul îndeplinirii gestiunii.

2. Plata nedatorată

2.1. Noțiune. Plata nedatorată, ca izvor de obligații, este reglementată de art. 1.341 NCC, legea plecând, în definirea noțiunii, de la un principiu de bază, care lămurește pe deplin consecințele pe care le produce o plată nedatorată: cel care plătește fără a datora are dreptul la restituire. Cu alte cuvinte, în mod corelativ, privind principiul din perspectiva celui care primește plata, acesta este obligat să restituie o plată care nu i se cuvenea. Noțiunea de *plată* trebuie înțeleasă, desigur, în sensul său larg, care include nu doar plata unei sume de bani, ci și efectuarea oricărei alte prestații contractuale. Mai precizăm că doctrina folosește, și în această

materie, întocmai ca în cazul regimului juridic al plății, în general, și noțiunile de *solvens* (cel care plătește), respectiv de *accipiens* (cel care primește plata).

Prin urmare, reținem, conceptual, că în toate cazurile în care, din eroare, se efectuează o plată nedatorată, această împrejurare naște, în sarcina celui care a primit plata, obligația de o restitui. În mod corespunzător, cel care a efectuat plata are dreptul de a cere restituirea acesteia, iar dacă cel care a primit plata nu o restituie de bunăvoie, plătitorul va avea la îndemână o acțiune judiciară denumită în doctrină *acțiune în repetițiune*. Ca urmare a admiterii acțiunii în repetițiune, plata va fi restituită, fiind aplicabile, și în acest caz, dispozițiile generale referitoare la restituirea prestațiilor, cuprinse în art. 1.635-1.649 NCC.

Acesta este un izvor particular de obligații, abordat în mod corect de Codul nostru civil, ca, de altfel, și de majoritatea legislațiilor străine, într-o manieră distinctă, separată de contract (actul juridic bilateral), ca izvor de obligații. Este, de asemenea, un izvor de obligații care se deosebește și de actul juridic unilateral. Este pur și simplu un *fact juridic* (iar nu un act juridic), pentru că nu presupune o înțelegere prealabilă între părți (ca în cazul contractului) și nici măcar o manifestare reală de voință (în cunoștință de cauză) venită din partea unei singure persoane (ca în cazul actului juridic unilateral). Este, în același timp, un *fact juridic licit*, întrucât obligația restituirii plății nu are ca temei o activitate ilicită (așa cum este cazul faptelor ilicite cauzatoare de prejudicii), ci o manifestare de voință care, în principiu, nu poate fi ilicită, ci doar eronată.

Plata nedatorată poate fi, în mod cert, și un izvor de obligații între profesioniști (vechile obligații comerciale); acest izvor poate apărea în raporturile dintre profesioniști sau în raporturile dintre un profesionist și un neprofesionist.

2.2. Condițiile plății nedatorate. Eroarea. Esența principiului despre care vorbim aici este *eroarea*, mai exact, este obligatoriu ca plata să fi fost făcută din eroare¹. Dacă plata s-a făcut de bunăvoie, atunci se pune problema unei liberalități (poate fi vorba despre o liberalitate pentru care nu se cere forma autentică) și, prin urmare, cel care primește plata nu trebuie să o mai restituie.

Eroarea în care se află plătitorul poate fi atât de fapt, cât și de drept, important fiind ca cel care a făcut plata să nu fi știut că nu avea niciun fel de obligație de o face².

¹ Aici, jurisprudența franceză este diferită față de jurisprudența noastră; potrivit practicii judiciare franceze relevante, există plată nedatorată atunci când plata apare ca fiind fără cauză, adică fără obligație și fără intenție liberală ori fără o altă rațiune care să o justifice (Cass., 12 dec. 1985, Ps. 1986, citată în B. Ionescu, *Nestemate de jurisprudență*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 466). Credem că, față de reglementarea noastră actuală, lucrurile stau altfel, în sensul că numai plata din eroare (nu și plata fără cauză, care poate însemna altceva) dă naștere unei acțiuni în repetițiune (restituire) întemeiată pe plata nedatorată ca izvor de obligații.

² În acest sens este și jurisprudența franceză, care a statuat că acțiunea în repetițiune este admisibilă, chiar și atunci când eroarea a fost de drept, nu numai de fapt, adică cel care a plătit s-a aflat în eroare de drept (Cour de Bruxelles, 12 nov. 1822, în M. Delvincourt, *Cours de droit civil francais*, T. 5, Bruxelles, 1825, p. 272, citată în B. Ionescu, *op. cit.*, Ed. Universul Juridic, București, 2011).

2.3. Prezumția legală. Presumția care stă însă la baza plății nedatorate, ca izvor de obligații, este cel puțin interesantă și, în orice caz, important de reținut: se prezumă, până la proba contrară, că plata s-a făcut cu intenția de a stinge o datorie proprie. De altfel, Codul civil anterior pleca, înainte de a dezbate problema plății nedatorate, ca izvor de obligații, de la un principiu pe cât de concis, pe atât de oportun, și anume de la realitatea că orice plată presupune o datorie³. Nu găsim nicio rațiune pentru care acest principiu nu a fost reluat întocmai și în actualul Cod civil, întrucât regula stipula, cu mai multă putere decât prezumția reglementată de actualul Cod civil, premisa (sau lipsa premisei) de esență a acestui izvor de obligații.

Potrivit actualei prezumții legale, dacă o persoană face o plată, despre care ulterior află că este nedatorată, acesta (plătitorul) va trebui să facă dovada faptului că era nedatorată, adică să probeze faptul că nu avea nicio obligație de a plăti. Nu poate, așadar, pur și simplu, să ceară restituirea sumei, afirmând doar că plata este nedatorată, ci va trebui să-și facă această dovadă. Desigur, potrivit regulilor generale, dovada unui fapt negativ este imposibilă, astfel că, pentru a susține acțiunea în repetițiune, cel care a efectuat plata va trebui să probeze, pe de-o parte, faptul erorii și, pe de altă parte, să combată susținerile celui care a primit plata.

2.4. Cazuri în care plata nedatorată nu este supusă restituirii. Așadar, regula este că orice plată nedatorată trebuie restituită. Prin excepție, legea prevede patru situații în care o plată, deși nedatorată, nu mai poate fi supusă repetițiunii, adică cel care a primit-o nu va avea obligația restituirii. Primele două situații se referă la plățile făcute cu titlu de liberalități și de gestiune de afaceri, plăți care nu sunt supuse restituirii.

O a treia excepție se referă la plata primită cu bună-credință de către creditorul unei sume de bani, situație care este reglementată de lege în mod expres. Ipoteza are în vedere împrejurarea în care cel care a primit plata era, într-adevăr, creditor, însă debitorul său nu era cel care face plata, ci o altă persoană. Într-un astfel de caz, creditorul nu va putea fi obligat la restituire, însă cel care a plătit are drept de regres împotriva adevăratului debitor în temeiul subrogației legale în drepturile creditorului plătit. Pentru ca cel care a primit plata (creditorul) să poată însă paraliza o acțiune în repetițiune, trebuie îndeplinite următoarele condiții:

- cel care a primit plata trebuie să fi fost de bună-credință, adică să fi crezut că acea plată este făcută de debitorul său real, să fi crezut că acea sumă era datorată;

- cel care a primit plata, de bună-credință fiind, să fi lăsat să se împlinească termenul de prescripție (adică să nu fi acționat împotriva adevăratului debitor în cadrul termenului de prescripție, întrucât a considerat că nu mai este necesar, dat fiind că își îndestulase creanța), ori să se fi lipsit, în orice mod, de titlul său de creanță sau, în fine, să fi renunțat la garanțiile creanței.

³ Art. 1.092 alin. (1) C. civ. 1864 era lămuritor: „Orice plată presupune o datorie; ceea ce s-a plătit fără să fie debit este supus repetițiunii”.

În fine, cea de-a patra derogare se referă la ipoteza plății anticipate, adică la situația în care debitorul, deși are un termen de plată, plătește, din eroare, înainte de expirarea termenului. În acest caz, potrivit legii, ceea ce debitorul a plătit înainte de împlinirea termenului suspensiv nu se poate restitui (cu singura excepție a cazului în care plata s-a făcut prin dol sau violență). În schimb, dacă vorbim despre o condiție suspensivă (iar nu despre un termen suspensiv), plata făcută înainte de îndeplinirea condiției este întotdeauna supusă restituirii. Diferența de tratament este cât se poate de logică și derivă din natura juridică a celor două modalități; termenul este un eveniment viitor, dar sigur ca realizare, astfel că, în mod cert, plata urma să fie datorată la un anumit moment (ulterior), deci nu se mai justifică restituirea acesteia; în schimb, condiția este un eveniment incert, astfel că plata trebuie restituită, fiind foarte posibil ca acea condiție să nu fie niciodată îndeplinită.

Mai amintim totuși, la această secțiune, că, după cum știm, Codul civil anterior mai reglementa o situație în care sumele plătite din eroare nu erau supuse restituirii, și anume în cazul obligațiilor naturale. Astfel, potrivit art. 1.092 C. civ. 1864, repetițiunea nu era admisă în privința obligațiilor naturale, care au fost achitate de bunăvoie. Această excepție nu mai este reluată în actuala reglementare la capitolul referitor la plata nedatorată; noua viziune este corectă și riguroasă juridic, după părerea noastră, dat fiind faptul că, în cazul obligațiilor naturale, în realitate, plata *este* datorată (iar nu nedatorată). Pe de altă parte însă, actualul Cod civil reglementează situația obligațiilor naturale prescrise, în cuprinsul art. 2.506 alin. (3) NCC, text de lege potrivit căruia cel care a executat de bunăvoie obligația după ce termenul de prescripție s-a împlinit nu are dreptul să ceară restituirea prestației, chiar dacă la data executării nu știa că termenul prescripției era împlinit.

2.5. Acțiunea în repetițiune. Acțiunea în restituirea plății nedatorate este o acțiune patrimonială (se taxează la valoarea cererii) și se prescrie în termenul general de prescripție prevăzut de lege (3 ani). Termenul de prescripție va curge, în mod firesc, de la data la care cel care a efectuat plata a înțeles că a plătit fără a datora.

În practica judiciară recentă, s-a reținut constant că o acțiune în repetițiune nu poate fi primită, fiind inadmisibilă, dacă reclamantul avea la îndemână o acțiune contractuală, adică o acțiune care deriva dintr-un contract (*ex contractu*). De altfel, caracterul eminentement subsidiar al unei acțiuni patrimoniale întemeiate pe faptul juridic licit este stipulat expres în materia îmbogățirii fără justă cauză, așa cum vom vedea în cele ce urmează.

3. Îmbogățirea fără justă cauză

3.1. Noțiune și reglementare legală. Spre deosebire de vechiul Cod civil, care nu cuprindea o reglementare legală expresă a acestui izvor de obligații, Codul civil actual legiferează și abordează îmbogățirea fără justă cauză în mod distinct, în

categoria faptelor juridice licite. Este adevărat, reglementarea cuprinsă în noul Cod civil „beneficiază” de doar patru articole, nu suficient, în opinia noastră, pentru a stabili și clarifica, cu caracter de principiu, regulile generale aplicabile în materie. Mai trebuie însă precizat faptul că, și înainte de Codul civil în vigoare, era recunoscut acest izvor de obligații (deși nu avea o reglementare *de lege lata*), fiind preluat și aplicat, neîntrerupt, din vechiul drept roman.

Îmbogățirea fără justă cauză, regăsită deseori și sub titulatura de îmbogățire fără just temei, stă la baza unui izvor distinct de obligații, care nu poate și nu trebuie confundat cu actul juridic (fie el unilateral sau bilateral). A fost și este întâlnită în toate sistemele de drept, fie de sorginte romană, fie în cele cutumiare.

Esența acestui izvor de obligații pleacă de la o veritabilă axiomă, și anume de la regula potrivit căreia nimeni nu se poate îmbogăți, fără niciun motiv, pe seama altuia. Acesta este un principiu pe cât de frumos, pe atât de dificil de respectat, pe cât de vechi, pe atât de actual și inedit, pentru că, iată, s-a considerat necesar să fie enunțat expres în actualul Cod civil. Cu toate acestea (sau cu atât mai mult din aceste considerente), persoana (fizică sau juridică), ca subiect al raportului juridic civil, îl ignoră deseori (fiind necesară, de cele mai multe ori, intervenția forței coercitive a statului pentru a-l pune în valoare), tocmai de aceea, fiind necesară consfințirea sa prin normă juridică pozitivă. Dacă principiul este violat, urmează ca situația să fie readusă la limitele rezonabilității, adică să fie stopată situația de îmbogățire a unei persoane fără o cauză justă. Acest lucru se face printr-o acțiune judiciară care tinde la restituirea prestațiilor, numită *actio de in rem verso* (denumirea preluată, evident, din dreptul roman).

Reglementarea legală a acestui principiu este cât se poate de lapidară, însă, din păcate, în opinia noastră, pe alocuri, oarecum echivocă, nu foarte explicită: „*Cel care, în mod neimputabil, s-a îmbogățit fără justă cauză în detrimentul altuia este obligat la restituire, în măsura pierderii patrimoniale suferite de cealaltă persoană, dar fără a fi ținut dincolo de limita propriei sale îmbogățiri*” (art. 1.345 NCC).

3.2. Condițiile îmbogățirii fără justă cauză. Potrivit părerii unanime a literaturii juridice și a practicii judiciare în materie, anterioare și contemporane Codului civil în vigoare, pentru a putea vorbi de obligația unei persoane de a restitui valoarea îmbogățirii sale fără un temei just, trebuie îndeplinite următoarele condiții:

- să existe o îmbogățire a unei persoane dar, în același timp, corespunzător și corelativ acestei îmbogățiri, să existe o sărăcire a patrimoniului unei persoane;
- să nu existe niciun temei legal, nicio justificare pentru îmbogățirea persoanei respective.

Câteva discuții trebuie făcute în legătură cu cea de-a doua condiție. Legea nu spune când îmbogățirea este nejustificată, însă ne lămurește pe deplin cu privire la situațiile în care îmbogățirea este considerată justificată. Prin aplicarea principiilor de interpretare a normei juridice, *per a contrario*, deducem că, atunci când nu este

incidentă niciuna dintre situațiile de mai jos, îmbogățirea este fără just temei. Prin urmare, reținem că îmbogățirea unei persoane are un titlu just atunci când rezultă:

a) din executarea unei obligații valabile; de pildă, dintr-o obligație contractuală, legală sau stabilită printr-o hotărâre judecătorească;

b) din neexercitarea, de către cel păgubit, a unui drept contra celui îmbogățit; de exemplu, cazul în care, deși are la îndemână o acțiune (contractuală sau delictuală), cel păgubit nu înțelege să acționeze în termenul de prescripție, astfel că persoana îmbogățită va rămâne cu bunurile dobândite;

c) dintr-un act îndeplinit de cel păgubit în interesul său personal și exclusiv, pe riscul său (de pildă, o investiție făcută de o persoană în folosul său, dar de care va beneficia implicit și o altă persoană), ori dintr-un act îndeplinit de cel păgubit cu intenția de a gratifica (cazul tipic al donației sau al legatului testamentar, în care, într-adevăr, un patrimoniu se îmbogățește în detrimentul unui alt patrimoniu, fără nicio contraprestație, însă în temeiul unui act juridic).

3.3. *Actio de in rem verso.* Acțiunea în restituirea îmbogățirii este, de asemenea, o acțiune patrimonială, supusă termenului general de prescripție. Legea instituie însă două condiții cu privire la admisibilitatea unei astfel de acțiuni, respectiv:

– îmbogățirea trebuie să subziste la data sesizării;

– cel al cărui patrimoniu s-a sărăcit să nu aibă la îndemână o altă cale de acțiune.

Cu privire la cea de-a doua condiție, observăm că legea reglementează, în art. 1.348 NCC, caracterul subsidiar al acțiunii întemeiate pe o îmbogățire fără just temei; potrivit textului de lege citat, cererea de restituire nu poate fi admisă dacă cel prejudiciat are dreptul la o altă acțiune pentru a obține ceea ce îi este datorat. Precizarea este foarte importantă, în opinia noastră, întrucât, până în prezent, legea nu reglementa caracterul subsidiar al acțiunii *in rem verso*, însă principiul era totuși recunoscut ca o creație a jurisprudenței, așa cum am arătat la secțiunea referitoare la plata nedatorată. În prezent însă, în mod corect, spunem noi, legea o prevede expres. Cu titlu de exemplu, o acțiune în pretenții este inadmisibilă, atunci când reclamantul a susținut existența unui mandat, însă a cerut restituirea bunurilor dobândite de mandatar pe temeiul acțiunii *de in rem verso*, iar nu pe temeiul unei acțiuni izvorând din contractul de mandat; sau atunci când un asociat a cerut restituirea plăților făcute către societate, întemeindu-și acțiunea pe îmbogățirea fără just temei, iar nu pe obligația societății de a restitui asociatului sumele pe care acesta le-a dat cu titlu de împrumut societății.

În cazul în care acțiunea *in rem verso* este admisă, cel care s-a îmbogățit este obligat la restituire, potrivit regulilor generale, în condițiile prevăzute la art. 1.639 și următoarele NCC, referitoare la restituirea prestațiilor.